

УДК 159.9

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ
МЕТАКОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИШУ**

к. психол.н., докторант кафедри практичної психології Т. І. Доцевич,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м.
Харків

У статті розглянуто психолого-педагогічні умови розвитку метакогнітивної компетентності викладача. Представлені результати перевірки ефективності програми розвитку метакогнітивної компетентності педагога вишу. Програма включає чотири етапи: мотиваційний, компетентнісний, рефлексивний та метакогнітивний, які передбачають розвиток професійної компетентності викладача, педагогічної рефлексивності, та метакогнітивного досвіду, що відповідають метакогнітивній компетентності викладача вищої школи.

У роботі показано, що різні умови організації програми по-різному впливають на розвиток метапам'яті, метакогнітивної активності та метакогнітивної усвідомленості.

Перевірка ефективності програми довела, що включення в програму всіх етапів - мотиваційного, компетентнісного, рефлексивного і метакогнітивного, - має найвираженіший позитивний вплив на метакогнітивну компетентність студентів.

Ключові слова: метакогнітивна компетентність викладача, розвивальна програма, метапам'ять, метакогнітивна активність, метакогнітивна усвідомленість.

Доцевич Т. И. Психолого-педагогические условия развития метакогнитивной компетентности преподавателя высшей школы/

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Украина, Харьков.

В статье рассмотрены психолого-педагогические условия развития метакогнитивной компетентности преподавателя. Представлены результаты проверки эффективности программы развития метакогнитивной компетентности педагога вуза. Программа включает четыре этапа: мотивационный, компетентностный, рефлексивный и метакогнитивный, которые предусматривают развитие профессиональной компетентности преподавателя, педагогической рефлексивности, и метакогнитивного опыта, который входят в состав метакогнитивной компетентности.

В работе показано, что условия организации программы по-разному влияют на развитие метапамяти, метакогнитивной активности и метакогнитивной осознанности.

Проверка эффективности программы доказала, что включение в программу всех этапов – мотивационного, компетентностного, рефлексивного и метакогнитивного, - имеет самое выраженное положительное влияние на метакогнитивную компетентность студентов.

Ключевые слова: метакогнитивные компетентность преподавателя, развивающая программа, метапамять, метакогнитивные активность, метакогнитивные осознанность.

Dotsevich T. I. Psycho-pedagogical conditions of development of metacognitive competence of the teacher of the high school / H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, Kharkiv.

The article deals with the psychological and pedagogical conditions of development of metacognitive competence of the teacher. The results of testing the effectiveness of the program of development of metacognitive competence of the teacher of high school. The program includes four stages: motivational, competence, reflective and metacognitive, which provide development of professional competence

of the teacher, educational reflexivity, and metacognitive experiences that are part of the metacognitive competence.

It is shown that the conditions of the organization of the program have different effects on the development of metamemory, metacognitive activity and metacognitive awareness.

The checking of the effectiveness of the program has shown that the inclusion in the program of all stages - motivational, competency, reflexive and metacognitive - has the most pronounced positive effect on the metacognitive competence of students.

Keywords: metacognitive competence of teachers, developmental program, metamemory, metacognitive activity, metacognitive awareness.

Постановка проблеми.

Стандарти сучасної вищої освіти вимагають від особистості викладача формування якостей його метакогнітивної компетентності, що обумовлюють досягнення ним творчого професійного рівня, майстерності. Ключовою якістю сучасного викладача виступає висока метакогнітивна компетентність, яка обумовлює здатність якісно здійснювати педагогічний вплив та сприяти розвитку особистості студента. Проблема психологічних особливостей розвитку метакогнітивної компетентності викладачів є мало розробленою.

Метакогнітивна компетентність викладача вишу є структурною складовою його професійної компетентності, тому розвиток процесів метапізнання майбутнього педагога вищої школи передбачає включення у загальну систему розвитку професійної педагогічної компетентності.

Розвиток педагогічної компетентності викладача передбачає [1]:

- вивчення рівня сформованості педагогічної компетентності викладачів;
- оволодіння викладачами теорією та методикою викладання в умовах вищої школи, засобами удосконалення технології педагогічної діяльності, теоретичними засадами професійно-педагогічної діяльності;

- розвиток рефлексивних вмінь самоаналізу, самоствердження, досягнення психологічного комфорту у процесі професійного спілкування.

Розвиток професійної компетентності педагога передбачає [4]:

- розширення та поглиблення професійних знань викладача;
- удосконалення педагогічних, методичних, професійно-творчих виконавчих умінь, необхідних для професійної діяльності;
- розвиток мотивації та інтересу до професійної діяльності викладача.

Мета дослідження – створити програму розвитку метакогнітивної компетентності майбутнього викладача вищої школи та перевірити психолого-педагогічні умови її ефективності.

Основний виклад матеріалу. У відповідності до мети нашого дослідження ми виходили з такого робочого визначення поняття про розвиток метакогнітивної компетентності викладача вищої школи, під яким розуміється формування метакогнітивної обізнаності та саморегуляції, металігністичної обізнаності, метапам'яті викладачів, надситуативного рівня творчого педагогічного мислення та абнотивності викладачів.

Основу розвивальної програми складають методи психологічного впливу, які базуються на активних методах групової роботи при використанні специфічних форм подачі знань. Програма спрямована на оволодіння психологічними якостями, знаннями, уміннями та навичками, що сприяють розвитку метакогнітивної компетентності.

На мотиваційному етапі у студентів була сформована мотивація до участі у програмі. Компетентнісний блок передбачав формування основних видів компетентності викладача та організаторських здібностей для реалізації цих компетентностей. Рефлексивний блок був спрямований на розвиток педагогічної рефлексивності, яка виступає інтегративною якістю педагога, що забезпечує його метакогнітивну компетентність. Метакогнітивний блок був спрямований на розвиток метапам'яті, абнотивності, метакогнітивної усвідомленості та активності.

Загальну схему розвивальної програми наведено на рис 1.

Рис. 1 Зміст та задачі програми розвитку метакогнітивної компетентності викладача вищої школи

Після впровадження розвивальної програми ми перевірили її ефективність, враховуючи метакогнітивний профіль студентів-магістрів.

Експериментальну базу дослідження склали 60 студентів-магістрів, причому 30 з них були включені до експериментального впливу програми, 30 – склали контрольну групу. Студенти, які піддавались розвивальному впливу

були поділені на три експериментальні групи, з якими були втілені різні психолого-педагогічні умови роботи. Розглянемо характеристику цих груп:

- 1) ЕГ1, 10 студентів, були проведені всі етапи програми;
- 2) ЕГ2, 11 студентів, було проведено тільки метакогнітивний етап програми;
- 3) ЕГ3, 9 студентів, програми був виключений метакогнітивний етап.

Методики дослідження. У контрольному експерименті були застосовані наступні методики:

1. *Методика діагностики метакогнітивної включеності у діяльність G. Schraw та R. S. Dennison в адаптації О. В. Карнова [2].*

Опитувальник метакогнітивної усвідомленості (включеності у діяльність, Metacognitive AwarenessInventory, MAI) складається з 52 пунктів і включає питання щодо знання та регуляції когнітивної діяльності, представленою процесуальними компонентами метакогнітивної активності, визначеними G. Schraw та R. S. Dennison. Для зручності подальшого аналізу нами було адаптовано процедуру підрахунку результатів діагностування із сирих балів у стенові.

2. *Методика діагностики самооцінки метакогнітивних знань та метакогнітивної активності М. М. Кашапова та Ю. В. Скворцової [3].*

Під метакогнітивними знаннями автори розуміють набуті знання особистості про власні пізнавальні процеси, представлені: 1) знаннями про засоби набуття та переробки інформації та власні процеси учіння; 2) знання про тип та зміст завдання та вимоги до його виконання; 3) знання метакогнітивних стратегій у вирішенні завдання. Метакогнітивна активність, в свою чергу, представлена процесами отримання та вибору інформації, контролю, трансформації та планування метапізнання. Опитувальник представлений 39 питаннями.

3. *Діагностика здатності метамнемічного відтворення як параметру метапам'яті (3 блок авторської експериментально-інтроцептивної методики «Метапам'ять»).*

Метапам'ять оцінювалась за результатами двох методик, максимальна сума балів за якими – 18.

А) Процедура дослідження проходить у три етапи на кожному з яких піддослідному пропонується прочитати текст науково-гуманітарного змісту, який містить фактологічний, теоретичний та рефлексивний інформаційні пласти. Кожний текст обсягом 15 смислових одиниць (усього три тексти). Інструкція до кожного етапу однакова «Прочитайте уважно текст таким чином щоб ви змогли відповісти на запитання, зміст якого дізнаєтесь після знайомства з текстом»

На першому етапі, після того, як досліджуваний прочитав текст №1 йому пропонують запитання, якісна відповідь на яке вимагає звернутися до тієї частини змісту тексту, яка відображає фактологічну інформацію. На другому етапі після того, як досліджуваний прочитав текст №2 йому пропонують запитання, якісна відповідь на яке вимагає звернутися до теоретичної інформації. На третьому етапі, після знайомства з текстом №3 пропонується відповісти на запитання щодо рефлексивної інформації.

Оцінка результатів здійснюється за наявністю та відсутністю відповідей та за такими їх характеристиками як їх повнота та надлишковість. Максимальна кількість балів, яку може отримати досліджуваний за даною методикою – 9 балів – у тому випадку, коли його відповіді стосовно усіх трьох пластів інформації (фактологічного, теоретичного та рефлексивного) будуть оцінені як повні та не надлишкові (тобто по 3 бали).

Б) Дослідження спрямоване на визначення здатності до вибіркового відтворення при мимовільному запам'ятовуванні.

Досліджуваним пред'являється така інструкція: «Вам пропонується для ознайомлення три тексти, які мають бути включені до підручнику, оцініть їх з точки зору відповідності таким вимогам в балах від 1 до 5»: активізує пізнавальний інтерес; має оптимальний рівень зрозумілості; містить достатню інформацію для розкриття відображеної в назві теми.

Далі піддослідному пропонується відповісти: спочатку на запитання до тексту №1, якісна відповідь на яке вимагає звернутися до тієї частини змісту тексту, яка відображає фактологічну інформацію; далі на запитання до тексту №2, якісна відповідь на яке вимагає звернутися до його теоретичної інформації; відповідь на запитання до тексту №3 вимагає звернутися до рефлексивної інформації.

Оцінка результатів здійснюється за наявністю та відсутністю відповідей та за такими їх характеристиками як їх повнота та надлишковість. Максимальна кількість балів, яку може отримати досліджуваний за даною методикою – 9 балів – у тому випадку, коли його відповіді стосовно усіх трьох пластів інформації (фактологічного, теоретичного та рефлексивного) будуть оцінені як повні та не надлишкові (тобто по 3 бали). До провадження програми статистично значущих відмінностей у рівні розвитку метакогнітивної усвідомленості, активності та метапам'яті встановлено не було.

Результати дослідження.

Розглянемо результати діагностики метакогнітивної усвідомленості студентів у процесі їх залучення до розвивальної програми.

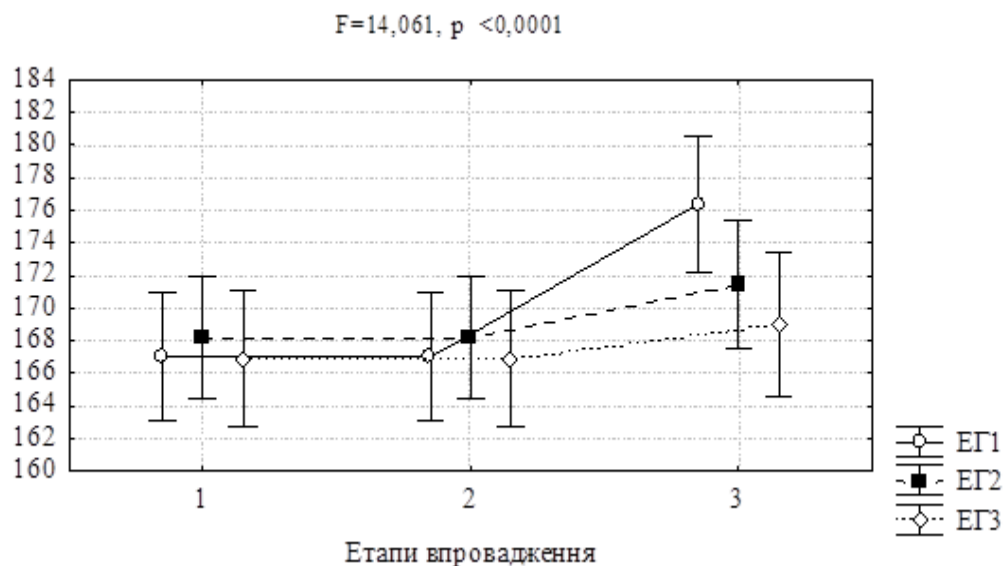

Рис. 1 Розвиток метакогнітивної усвідомленості майбутніх викладачів у процесі включення до розвивальної програми

З рис. 1 видно, що залучення студентів до усіх етапів програми мало найсуттєвіший вплив на показники метакогнітивної усвідомленості. Виключення мета когнітивного етапу призвело до найменших позитивних зрушень даного показнику, що цілком очевидно. Однак, застосування лише мета когнітивного етапу, без рефлексивного та компетентнісного також виявилось малоефективним для розвитку метакогнітивної усвідомленості майбутніх викладачів. Загалом, можна сказати, що програма виявилась ефективною для розвитку мета когнітивної усвідомленості, отже після її застосування студенти більш усвідомлено та відповідально застосовують різні метакогнітивні стратегії та прийоми у навчально-пізнавальній діяльності.

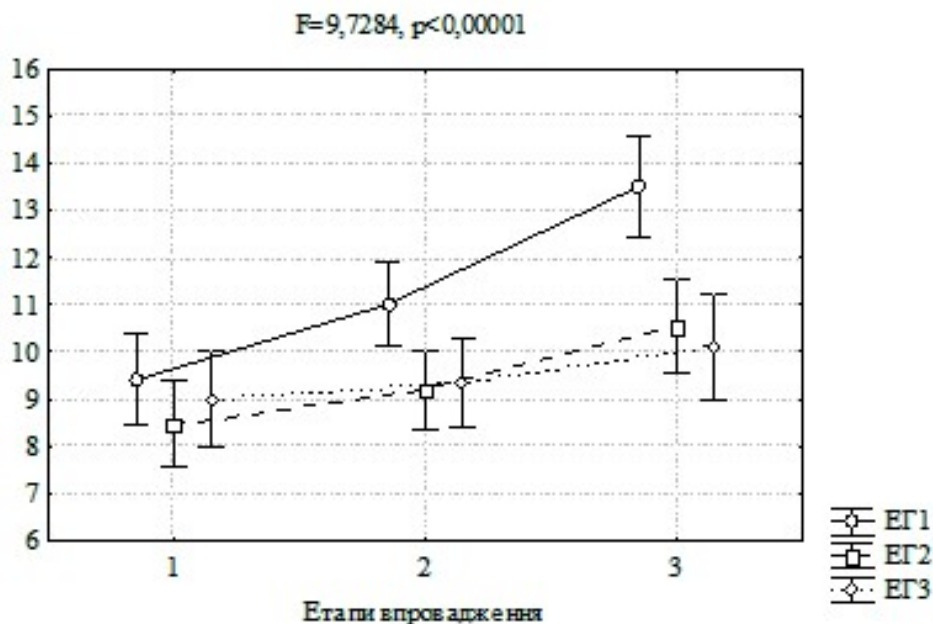

Рис. 2 Розвиток метакогнітивної активності майбутніх викладачів у процесі включення до розвивальної програми

З рис. 2 видно, що залучення студентів до усіх етапів програми мало найсуттєвіший вплив на показники метакогнітивної активності. Виключення метакогнітивного етапу призвело до найменших позитивних зрушень даного показнику, однак, застосування лише метакогнітивного етапу, без рефлексивного та компетентнісного також виявилось малоефективним для

розвитку метакогнітивної активності майбутніх викладачів. Затосування програми є ефективним для розвитку мета когнітивної активності. Після впровадження програми студенти почали більш активно та регулярно використовувати метакогнітивні знання та навички, збагачуючи власний метакогнітивний досвід.

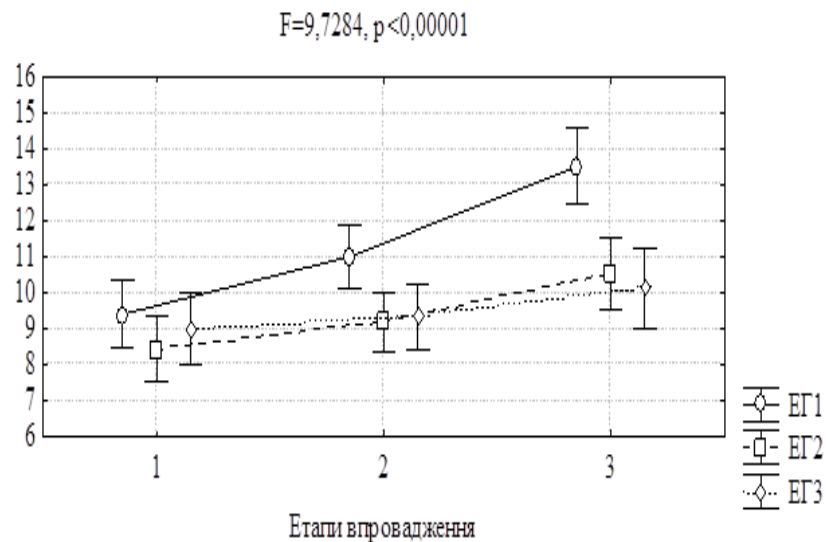

Рис. 3 Розвиток метапам'яті за показником здатності до вибіркового відтворення при довільному запам'ятовуванні майбутніх викладачів у процесі включення до розвивальної програми

З рис. 3 видно, що залучення студентів до усіх етапів програми мало найсуттєвіший вплив на показники метапам'яті. Виключення метакогнітивного етапу призвело до найменших позитивних зрушень даного показнику, однак, застосування лише метакогнітивного етапу, без рефлексивного та компетентнісного також виявилось малоефективним для розвитку метапам'яті майбутніх викладачів. Затосування програми є ефективним для розвитку здатності до вибіркового відтворення при довільному запам'ятовуванні. Після впровадження програми студенти почали більш активно та усвідомлювати та запам'ятовувати навчальний матеріал.

Висновки. Програма з розвитку мета когнітивної компетентності має включати мотиваційний, компетентнісний, рефлексивний та, власне, мета когнітивний етапи. Включення усіх етапів до формульованого експерименту має

найвираженіший вплив на розвиток мета когнітивної активності, усвідомленості та метапам'яті.

Література:

1. Жигалова О. В. Формирование педагогической компетентности преподавателя технического вуза: дисс. ...к.пед.н. : 13.00.08 / О.В. Жигалова, Уфа, 2004. – 159 с.
2. Карпов А. В. Психология метакогнитивных процессов личности [Монография] /А.В. Карпов, И.М. Скитяева. – М.: Изд-во ИП РАН, 2005.- 352 с.
3. Кашапов М. М. Творческая деятельность профессионалов в контексте когнитивного и метакогнитивного подходов / Под ред. М. М. Кашапова, Ю. В. Пошехоновой. – Ярославль, 2012. – 384 с.
4. Краснополяская М. Ю. Развитие профессиональной компетентности преподавателя дополнительного образования: дисс. ...к.пед.н.: 13.00.08 / М. Ю. Краснополяская, Магнитогорск, 2006. – 178 с.

References:

1. Zhigalova O. V. Formation of pedagogical competence of the teacher of a technical college: diss. ... K.ped.n. : 13.00.08 / O. V. Zhigalova, Ufa, 2004. - 159 p.
2. Karpov A. V. Psychology metacognitive processes of personality [Monograph] /A. V. Karpov, I. M. Skityaeva. - M. : Publishing House of the IP RAS, 2005.- 352 p.
3. Kashapov M. M. The creative activity of professionals in the context of cognitive and metacognitive approaches / Ed. M. M. Kashapova, Y. Poshekhonov. - Yaroslavl, 2012. - 384 p.
4. Krasnopolskaya M. Yu. Development of professional competence of the teacher of additional education: diss. ... k.ped.n. : 13.00.08 / M. Yu. Krasnopolskaya, Magnitogorsk, 2006. - 178 p.